

Povjesničar Ivo Goldstein rješenje svih pitanja suvremene hrvatske povijesti, posebice Drugoga svjetskog rata i poraća, godinama samozatajno vidi i nudi u formuli: *Ja i moj otac*. Najnovija Goldsteinova sinteza suvremene hrvatske povijesti, *Hrvatska 1918 - 2008.*, naime poglavlja koja se bave završetkom Drugoga svjetskog rata i neposrednim poraćem, nastala su po navedenoj formuli. Ipak, primjetno je, u objašnjenjima događaja potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću sin najčešće *kaska* za ocem.

VLADIMIR GEIGER

“Tajanstvene” istraživačke metode u proučavanju suvremene povijesti: o knjizi Silvina EILETZA, *Titove tajanstvene godine u Moskvi 1935. - 1940.*, Metropress, Zagreb 2008., 264 str.

U radovima o prošlosti komunističkog sustava posljednjih je godina česta pojava, čak i u literaturi koja pretendira na ozbiljnost, pisati izvan stručnih okvira, ne samo bez znanstvenog aparata nego i metodom “otkrivanja tople vode” – ponavljanjem ranijih istraživanja ali bez njihova navođenja ili korištenjem metoda žutog tiska, što znači, zloupotrebom profesije i obmanom čitatelja, a u cilju brze zarade i/li manipulacije javnosti.

Zanimanje za ovo razdoblje iznimno je poraslo, zbog stručnih, društvenih i osobnih razloga. Dijelu *pisaca* o ovim temama čini se da je to raditi lako i, ponekad, veoma korisno u doslovnom smislu riječi: kako o nizu događaja, osoba i procesa iz te, suvremene, prošlosti svi oni imaju čvrsta i često isključiva stajališta te “znaju sve” o problemu koji ih zanima i prije nego što su nešto istražili, “ukrašavanje” eseja ili knjiga s nekoliko navoda iz građe ili literature – često samo memoarske, čini ovaj “posao” atraktivnim raznim interesentima. Njihovo zanimanje za izvore selektivno je: važni su im samo određeni dokumenti i to *personalni dosjei*. Iako je pristup građi skoro potpuno slobodan, ti izvori su ostali ipak manje dostupni, zbog objektivnih i neobjektivnih razloga: prvi je vezan uz zakonsko pitanje zaštite osobnosti, drugi je ovisan o politici svake zemlje ili pak nepostojanju jasnih procedura. Riječ je uglavnom o dosjeima u građi partijske i policijske provenijencije. Mnogi radovi koji su nastali njihovim odgovornim korištenjem dali su kvalitetne uvide u strukturu društva, mehanizme propalog sustava i, osobito, mnoga individualna iskustva života u komunizmu. Neki, pak, nisu opravdali ni najnužnije, ne samo stručne kriterije, a često su to baš radovi koji već na početku istraživanja imaju nepobitnu tezu i unaprijed formulirani zaključak.

Toj drugoj vrsti radova pripada i ova knjiga, iako je medijski glasno najavljena kao znanstveno i to “šokantno” otkriće. Takvu atribuciju dali su joj sam autor te izdavač i neki predstavljači – koji su, očito, sve svoje informacije o problematici crpli na bombastičnim masno tiskanim naslovima poglavlja knjige. Za historičare (osim ako nisu slična “škola” – a takvih, na žalost, ima i u nas), ona je razočaravajuća pojava jer obezvređuje svaki sustavan i odgovoran rad s dokumentima, kao i argumentacijski postupak u povijesnoj analizi.

Na početku, korisno je čitatelju prezentirati osnovni sadržaj knjige što će umnogome olakšati razumijevanje njezina prikaza. Uvod ima poglavlja: 1. Arhivi RGASPI u Moskvi (15. - 16.), 2. Što otkrivaju arhivi? U potrazi za Josipom Brozom-Valterom (16. - 17.), 3. Potraga za Josipom Brozom-Valterom dovodi nas do GPU/NKVD-a: Tito piše karakteristike o svojim drugovima (18. - 21.), 4. Potkraj 1938. Broz je doživio strahovit preokret: optužen je kao trockist i osuđen na smrt (21.), 5. NKVD imenuje Broza za generalnog sekretara (21. - 23.). Prvi dio knjige strukturiran je u trinaest poglavlja:

1. U veljači 1935. Broz je prvi put došao u Moskvu i počeo surađivati s GPU/NKVD-om (27. - 36.),
2. Tajni arhivski dokumenti u Moskvi (RGASPI) otkrivaju Titove 'specifične' metode: pisanje negativnih karakteristika za NKVD (37. - 42.),
3. 'Moji odnosi s ljudima koji su bili otkriveni kao štetočine i neprijatelji naše partije' (43. - 51.),
4. 'Štetne pojave i frakcijske težnje među komunistima na robiji' (53. - 60.),
5. Broz se pokušava uspeti naviše i šalje poruke u Moskvu: izvješće uz isključenje Petka Miletića (61. - 68.),
6. Josip Broz-Valter izvješćuje iz Pariza u tajništvo Moskvinu, visokog časnika GPU/NKVD u Kadrovskom odjelu Kominterne (69. - 74.),
7. 'Moj rad u zemlji 1938. godine.' Josip Broz iznosi na danje svjetlo najvažniju stvar 'koja mu je na duši' i koja je smisao cijelog pisma: samo je on sposoban za sekretara CK KPJ (75. - 79.),
8. 30. prosinca 1938. hladan tuš iz Moskve: pljuska u lice. Tito je ponižen. 'Valteru se kaže izravno i otvoreno da IK KI nema u njega puno povjerenje, 'u vodstvu KPJ su svi frakcionaši, i vi ste frakcionaš, 'vaši postupci su posve beznačajni, truli'. 'Valteru se poručuje da on nije glavni vođa KPJ' (81. - 96.),
9. Čistke Josipa Broza u očima njegovih drugova Đilasa, Dedijera i Kopiniča (97. - 103.),
10. Josip Broz je u Parizu neobično dugo čekao sovjetsku vizu (105. - 111.),
11. Izvršni komitet Kominterne u međuvremenu je raspravljao o Brozovu slučaju. Bugari Kolarev, Blagoeva i Damjanov zahtijevali su smrtnu kaznu za Broza (113. - 120),
12. Kriv je Visarionovič: Tito je 1959. svu odgovornost za likvidacije svalio na mrtvog Josifa Visarionoviča (121. - 124.),
13. Zašto je dio slovenskog naroda podivljao? (125. - 130.). Drugi dio knjige naslovljen je "Goli otok i Sveti Grgur" i ima tri poglavlja: 1. Janez Jezeršek-Sokol, 'arhipelag Goli' (133. - 142.), 2. Dimitrij Žilevski (1927. - 2005.): 'otok bez milosti' (143. - 163.), 3. Andrej Miklavčič: 'Sveti Grgur, otok patnje i smrti' - roman o Štefanu Požaru, žrtvi komunističkog nasilja na jadranskom otočju (165. - 170.). Pri kraju knjige su Zaključno slovo (171. - 179.), Kazalo imena (181. - 196.), Kratice (197. - 198.), Popis izvora i literature (199. - 200.) te Prilozi: Dokumenti (203.- 257.) – s 29 kopija iz RGASPI-ja, te nekoliko fotografija autora kao i članova predratne KPJ (258. - 263.).

Bilješka o piscu na stranici 264. predstavlja S. Eiletza (1928., Slovenj Gradec), kao filozofa i psihoanalitičara, s doktoratom na Freie Universität Berlin iz ruske filozofije. Na isusovačkom sveučilištu u Buenos Airesu predavao je marksizam, a kao samostalni psihoanalitičar djelovao je u Beču. Nekoliko puta, navodi se u bilješci, studentski je putovao, prije 1990., u Sovjetski Savez. Napisao je knjige *Povijest jedne kolaboracije: boljševici i Nijemci 1914 - 1919* (2001.) i *Tajne Kominterne* (2006.).

Knjigu *Titove tajanstvene godine u Moskvi 1935.-1940.* izdao je Metropress iz Zagreba. Knjiga je tiskana 2008., ima 264 stranice. Prijevod je slovenskog izdanja *Titova skrivnostna leta v Moskvi 1935 - 1940* (Celovec, 2008.).

Na početku knjige autor zahvaljuje direktoru Ruskoga državnog arhiva za društvenu i političku povijest (RGASPI), što mu je "dopustio" gledanje građe, također zahva-

ljuje i zamjeniku direktora koji je još prije njegova dolaska "tražio (...) za mene dokumente" i još ih "osobno fotokopirao". (5.) Autorovo iskustvo ulaska u zgradu arhiva opisano je kao složeno i dugotrajno, uz predočenje putovnice i ispunjavanje obrazaca jer "službenici arhiva žele biti sigurni u identitet posjetitelja". (16.) Eiletz se, kako navodi, u Moskvu "otputio u rujnu 2007.". Na stranicama 7. - 9. tiskano je, uz kurtoazno pismo spomenutog zamjenika od 5. rujna i pismo istog u kojem se konstatira predaja 389 kopija dokumenata autoru, s nadnevkom od 6. rujna. Zvuči stoga smiješno autorova primjedba da istraživanje "zahtijeva strahovito puno vremena, čak i više tjedana pa i ponovne odlaske u Moskvu". Građu je, kako vidimo, "našao" u roku od dva dana i time je očito završio njegov rad na traganju za spektakularno najavljenom "dosad nepoznatom" i opsežnom građom o tzv. špijunskom radu agenta GPU/NKVD-a J. Broza Valtera.

Neobična je to, ali indikativna uvertira za nastanak knjige koja pretendira biti ozbiljna, osobito svojom najavom otkrića, analize i prezentacije novih, presudnih dokumenata za ocjenu uloge jedne osobe važne u povijesti naroda prijašnje Jugoslavije. Jer, ona prvo upozorava na nedostatak znanja rada u arhivima. Svaki istraživač zna da se u bilo kojoj zemlji na neki način mora identificirati a da bi mogao pristupiti građi. Druga je stvar – iako važna i za raspravu, ali nekom drugom prigodom – što se događa s arhivima Kominterne i prijašnjeg SSSR-a, odnosno, zašto se dosad često mijenjala tamošnja politika dostupa građi i ima li mjesta tvrdnjama mnogih istraživača da s građom neodgovorno manipuliraju sami zaposlenici.¹ Takvi očito lako nađu zainteresiranu stranu koja želi primjerenu "razmjenu". Brzina, pak, kojom je ovaj autor "pronašao" "dosad nepoznatu" građu mora izazvati podsmjeh svakoga ozbiljnijeg istraživača. Kako autor upotrebljava dokumente, analizira povijesne događaje i što je najvažnije – argumentira svoju tezu – pokazat će ovaj prikaz. Pažnji nije mogla izmaknuti ni niska razina uređenosti knjige.

Uvodni Eiletzov tekst koncentrira se oko tvrdnje da se u Moskvi 1935. - 1940. dogodilo "nešto sudbonosno" za Slovence (i Hrvate, dodaje neimenovani urednik knjige), javnosti dosad nepoznato, jer je to bilo "vrlo tajnovito razdoblje". Tu tajnu razotkrit će njegova knjiga i to dokumentima RGASPI-ja koje, tvrdi autor, dosad nitko nije vidio u Sloveniji (Hrvatskoj) jer, po njemu, niti jedan od njih prije nije bio "objavljen niti poznat". (15.) U izradi knjige, kaže, koristio se samo s 96 dokumenata koji svjedoče da je J. Broz Valter "izdavao svoje drugove NKVD-u koji ih je potom likvidirao". Sudbonosnost tog razdoblja u tome je što su iz njega proizašla sva politička umorstva sljedećih godina.

Već na početku autor postavlja i odmah (citirajući ruskog historičara Bondareva) razrješava njemu važno pitanje, otkud uopće J. Broz Valter u Moskvi 1935. nakon višegodišnjeg zatvora u Jugoslaviji na koji je osuđen u tzv. bombaškom procesu 1928.: "Zašto je Josip Broz došao u Sovjetski Savez kad njegovo djelovanje ovdje nikome nije bilo potrebno, niti mu je itko namjeravao povjeriti neki odgovoran posao?" Odgovor glasi: "Tito se namjeravao u Moskvi uspjeti čim više. Iz anonimnosti ga je doduše uzdignuo Gorkić svojom preporukom, no to je bilo tek za uvod, a ni izdaleka nije bilo dovoljno." (17.) Broz je, kaže autor, tvrdio da želi vidjeti ženu i sina i studirati – njih je vidio, ali

¹ Više o praksi rada u ruskim i drugim arhivima nakon 1990. u mom radu "Historijska istraživanja komunizma nakon otvaranja arhiva", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1/2000., 113. - 127.

studirao nije. "Što ga je tjeralo u Moskvu? Moralo ga je tjerati nešto drugo, posrijedi je bila njegova želja da osvoji najviši mandat u Komunističkoj partiji Jugoslavije, položaj generalnog sekretara. A kako će to Tito postati, kad je u Moskvi bio posve nepoznat?" (17.) Rješenje je za Broza, po Eiletzu, bilo jednostavno: samo nakon mjesec dana, 4. travnja 1935., Valter se susreo sa "šefovima tajne policije GPU/NKVD", Jakubovičem ("čovjek iz Lubjanke") i predstavnikom Kadrovskeg odjela KI, Karaivanovim (Špiner). Oni su od njega tražili "da napiše karakteristike partijskih drugova te pored toga još i detaljan opis samog sebe". (18.) I ovu tvrdnju autor utemeljuje u Bondarevljevu članku. Iz dokumenata koje je, pak, autor dobio, kaže, vidljivo je da je Broz "pisao karakteristike samo za GPU/NKVD" (19.), što je za njega bio način da iz "anonimnosti u Kominterni" iziđe kroz NKVD. Broz se primarno htio riješiti konkurenata u KPJ, posebno istaknutih osoba, kaže autor, a među njima osobito Petka Miletića. Za njega Eiletz kaže da je "sve do 1939. bio na robiji u Sremskoj Mitrovici, a bio je iznimno omljubljen i popularan, kako u zatvoru, tako u Jugoslaviji i Parizu, a osobito u Moskvi" (20.) te da je bio "karizmatična ličnost". (22.) Broz je "ratovao" i s mogućim suparnicima u Parizu (Labud Kusovac, Ivan Marić), Beču (Milan Gorkić) i Moskvi. "Prije nego što je došao u Moskvu, Josip Broz je poznavao komunizam samo u teoriji." Ovdje je "doživio komunizam i to u obliku staljinizma: zastrašivati i biti zastrašivan." Svoje uvodne napomene završava ovako: "Josip Broz je pisao karakteristike samo za GPU/NKVD. Ta se teza u ovoj knjizi 'kao crvena nit' provlači iz poglavlja u poglavlje i predstavlja opipljivi dokaz da je Broz bio denuncijant." (22.)

Dakle, J. Broz pojavljuje se u Moskvi 1935. nepoznat, iza njega je šest godina zatvora, ispred njega ništa, kaže Eiletz, jedino ima preporuku Gorkića, sekretara CK KPJ, koji je u Moskvi "bio dobro poznat i poštovan". Uz njegovu pomoć, "posrećilo mu se da je samo u jednoj godini postao član CK sa sjedištem u Jugoslaviji". Sada Brozu nije više bio potreban mentor, kaže autor, jer kad se povezao s NKVD-om, samo je trebao slati denuncijacije. "I tu Brozu nije nedostajalo teksta jer je poznavao manje-više sve jugoslavenske emigrante u Moskvi." (27. - 28.) Vrata su mu sada otvorena i u Kominternu i u sovjetsku tajnu policiju: "U obje te organizacije Josip Broz dobio je radno mjesto". (28.) Tako, naime, autor tumači Brozovo zapošljavanje u Balkanskoj sekciji Komunističke internacionale (KI). Kominternu i NKVD su, objašnjava autor čitateljima, "dvije samostalne organizacije", samo što je NKVD "bio iznad". Gorkićeva karakteristika u kojoj se kaže da Broz predstavlja, iako radnik koji se još treba obrazovati, "najbolji dio partijskih aktivista" i da će uskoro biti član CK KPJ, te se stoga prema njemu ne smije odnositi "kao prema nekom nižem suradniku", pomogla je Brozu da je "uz Gorkićevu pomoć u jednoj godini postao član CK" (29.), odnosno, "otvorio si je put do NKVD". (28.) Autor smatra nužnim naglasiti da ga je Staljin "oduševio". Broz je, navodi zatim Eiletz, "bio član CKJ ali bez mandata za djelovanje u Moskvi a ipak se upletao u život emigranata". Koliko je stvarno bilo komunista emigranata iz Jugoslavije u Moskvi – i u koje vrijeme, ne vidimo, jer autor na nekoliko sljedećih stranica, navodi više različitih podataka, od 200 do 800, i svi su oni "pobijeni". Partijska elita Jugoslavije je likvidirana: "Premda nije vjerojatno da ih je sve dao likvidirati Tito, on se nije ni suprotstavljao likvidacijama." (30.) Među njima su bili i osnivači KPJ 1919., a oni su jako smetali J. Brozu, koji se bojava njihova mogućeg povratka u zemlju jer onda "slabo bi mu se pisalo". Broz je bio "protivnik svakoga tko ga je mogao preteći". (31.) Oni koji su bili u Moskvi ili Beču nisu baš ni htjeli nazad, dodaje zatim Eiletz, Broz je pak

često odlazio u Jugoslaviju. Mora da je bio hrabar ići s krivotvorenim dokumentima, kaže autor, ali "za njega je to bilo pitanje sve ili ništa" da bi postigao svoj glavni cilj, biti generalni sekretar. Na stranici 32. autor ponavlja da je Broz u Moskvu došao "bez ovlaštenja" iako sada konstatira da je "bio član CKKPJ": po Eiletzu, to ništa ne znači, "to se odnosilo na Jugoslaviju a ne na Moskvu".

Frakcijske borbe u KPJ trajale su po Eiletzu od 1919. i iz Jugoslavije su prenesene u Moskvu, među jugoslavenske komuniste koji nisu bili svjesni što to znači Staljinu koji je njima učvršćivao svoju vlast. Dok u Jugoslaviji "taj pojam nije imao posebno značenje", frakcijske borbe su za Broza i NKVD bile mamac za likvidaciju ljudi, piše Eiletz. Jugoslavenski komunisti emigranti bili su članovi SKP/b pa nisu s Brozom imali "tješnijih odnosa" i on im je "bio posve nepoznat", ali, kaže zatim autor, "Broz je doduše sve poznao osobno i o svakome je pomalo formirao mišljenje."! (33.) Zatim slijedi autorovo objašnjenje snage KPJ, da je bila "po važnosti treća partija u Europi i imala je članove u Jugoslaviji i predstavnike u Beču, Parizu i Moskvi", da bi stranicu zaključio rečenicama: "Tajna policija je punila svoje dosjee s Brozovim optužbama ili sumnjičenjima. Policija nije odmah postupala, osim u slučaju teških optužbi, a njih nije bilo. Uzela si je vrijeme." (33. - 34.) "Malo" je to kontradiktoran slijed tvrdnji s obzirom na to da se netom prije govori o likvidacijama (za koje je neposredno, svojim denunciranjem ili posredno, nesuprotstavljanjem likvidacijama, Broz kriv) i to bez kronoloških određenja!

Nakon ovako "udarnog" uvoda i početka prvog dijela knjige, očekujemo analizu i dokumentiranje najvažnije autorove teze da je Broz bio agent NKVD-a. Ta se tvrdnja, stilski siromašno i zamorno, varira nekoliko puta, bez jasnih navoda. Napokon, na stranici 34. autor navodi da su se u NKVD "oslonili" na Broza, pozivajući se na razgovor "Špinera i Jakuboviča" s njime, 4. travnja 1935. Ovdje dolazimo do temeljnog problema knjige, priče o "novim", važnim dokumentima. Logično bi bilo da jedan takav dokument koji pokazuje da su neki razgovori bili baš s predstavnicima NKVD-a ili da je Brozovo radno mjesto "bilo u Lubjanki", kako kaže autor, možemo vidjeti cjelovito u presliku, ali toga nema. U Prilozima, na str. 203. taj je dokument naslovljen kao "Valter izvješćuje o Ivanu o Gržetiću-Flajšeru". Riječ je zapravo o "tipičnoj" karakteristici članova KP – o čemu se možemo uvjeriti u bilo kojoj knjizi iz te problematike ili ako se pogleda bilo koji arhiv s partijskom građom. Pri dnu dokumenta stoji bilješka napisana rukom da je to izvadak iz razgovora "Jakuboviča i Špinera s Titom 4/III - 1935". Zanimljivo je da se u toj bilješci upotrebljava ime "Tito" iako se u svim dokumentima tog doba rabi "konspirativno" ime Valter. Za svakog istraživača to je pitanje koje treba razriješiti u kritičkoj analizi izvora, odnosno objasniti tu nelogičnost čitatelju, ali ovaj autor to ne smatra važnim. Ili, na nekoliko stranica u knjizi citiraju se izvještaji Valtera upućeni Moskvinu, visokom oficiru NKVD-a u Kadrovskom odjelu KI od 15. i 24. rujna 1938., ali u prilogu nalazimo samo jedan dokument koji je pečatom zaprimljen u "Sekretarijat(u) Moskvinu". To je zapravo jedini dokument koji je (mogući) dokaz autorovoj osnovnoj tvrdnji. Nigdje, pak, nije vidljivo da je Valter pismo zaista naslovio na Moskvina, koji je bio njegova "veza", kako se kasnije navodi. Također, nije jasno ni zašto među 29 preslika priloženih na kraju knjige, osim ovog s pečatom "Sekretarijat Moskvinu", kojeg Eiletz navodi kao "visokog časnika GPU/NKVD u Kadrovskom odjelu Kominterne" (69.) – nema dokumenata koji bi zaglavljem, imenima, nazivima ili bilo kojim drugim podatkom govorili da je riječ o dokumentima NKVD. Izvodi iz

dosjea, odnosno biografske ili autobiografske bilješke, upućuju da je riječ o uobičajenoj praksi pisanih "karakteristika" u Kominterni. Tko je sve njih koristio i na koji način, druga je stvar, odnosno sigurno je da su korišteni i u policijske svrhe što je autor mogao, kao i drugi prije njega koji su pisali o široj tematici lako argumentirati, samo da je korektno povijesno situirao istraživanje.

Zašto se NKVD oslonio na Broza, pita se dalje Eiletz i kaže vjerojatno zato što je bio "izvan frakcija". Broz je u Moskvu i došao da se bori protiv frakcija, kaže autor (35.), ali ne iskorištava prigodu i obvezu da bar sada objasni ulogu te pojave u KPJ. Također, ne objašnjava ni odnos KI prema frakcijskim borbama u nacionalnim partijama, njezinim članicama. Po Eiletzu, frakcije u KPJ nisu se mogle "ukinuti" jer su bile "učvršćene". (35.) Broz je došao u SSSR da "makne" sve frakcije te "da bi služio Sovjetskom Savezu i tako se izvukao iz anonimnosti". O frakcijama autor govori potpuno nekritički, čak frazeologijom ondašnjih izvještaja, što potvrđuje da o tome nema nikakvih drugih informacija. (To je osobito zorno na stranicama 53. - 59. kada Eiletz objašnjava ovu pojavu navodeći doslovno izraze iz izvještaja J. Broza od 3. rujna 1938.!) Na frakcije se povremeno vraća opet u poglavlju u kojem razmatra "Titov špijunski rad za Moskvu" (37.) te ocjenjuje da je on "denuncijant", kriv za smrt mnogih. Između ostalih, i člana KPJ Akifa Šeremeta, za kojeg navodi biografske podatke, "1899 - 1934.", da bi u istoj rečenici napisao i "uhićen i ubijen 1939."! (91.) Razmatranja o frakcijama Eiletz na 40. stranici zaključuje ocjenom da je zapravo Broz njihove pripadnike dijelio na "ljevicu" i "desnicu" i da je ta podjela "proizvoljna" i "nema nikakvog stvarnog značenja". Ma koliko njemu to bilo "bez značenja", trebao bi znati da su se članovi KPJ dugo i žestoko sporili oko odnosa prema nacionalnom, organizacijskom i seljačkom pitanju. Koliko su, pak, frakcije onesposobljavale rad komunističkih partija koje su politički bile monolitne, a organizacijski centralističke i od kojih je većina djelovala ilegalno – sve to ne treba buditi autorovo "razumijevanje", ali je korektno akceptirati to kao dio povijesne prakse. Svoje nepoznavanje problematike, povijesti komunističkog pokreta, Eiletz pokazuje i na 59. stranici kada govori o "autoritetu u narodu" P. Miletića! Ili, na stranici 114. kada za njega kaže da je "najpoznatiji i najpopularniji" komunist 1939. godine! Neumjesno je u tim terminima govoriti o članovima malobrojne partije u zemlji suočenoj s golemim političkim i gospodarskim teškoćama te međunacionalnim sukobima i, uz to, rigoroznim protukomunističkim zakonodavstvom. Slično možemo zaključiti i kada autor, govoreći o snazi KPJ, upotrebljava formulaciju da je ona imala "svoje predstavnike" u Beču i Parizu – kao da je riječ o diplomatskom ili političkom predstavništvu, a ne uglavnom ilegalnom boravku članova rukovodstva koji su pobjegli pred jugoslavenskom policijom.

U skladu s polazišnom autorovom tvrdnjom – da se Broz htio "uspeti", a kako nije nikog znao u KI, učinio je to uz pomoć NKVD-a, na stranici 79. se navodi da "Josip Broz je dobro znao zašto se obratio generalu Moskvinu, a ne političkom kadrovskom odjelu Kominterne". (Riječ je o izvještaju iz 1938.) Kako se Moskvin "nije posebno zanimao za Broza" (neobična tvrdnja s obzirom na to da je on bio presudan u njegovu imenovanju, str. 116.), posebnu pozornost na njegov izvještaj obratio je G. Dimitrov, sekretar Izvršnog komiteta KI. On je 30. prosinca 1938. odgovorio Brozu, kritizirao neke njegove poteze, ali je istodobno odredio vodstvo KPJ u kojem se nalazio i Broz, koji je proglašen "centrom za vezu" IKKI-ja i "jugoslavenskog proletarijata". (82.) Ulogu Broza Eiletz priznaje tek "kad je u siječnju 1939. Josip Broz dobio mandat iz Mo-

skve da postane sekret CKKPJ” (87.), naglašavajući da je u međuvremenu isključio iz partije sve osnivače i konkurente. Na stranici 92. autor nastavlja, po tko zna koji put, sa svojom omiljenom metodom izlaganja – tj. doslovnog ponavljanja u neizmijenjenom obliku, i osnovne teze, i skoro istih odlomaka, a opet bez svojih “dosad nepoznatih” dokumenata – a koju započinje dragom mu formulacijom “vratimo se nakratko u 1935.”. Riječ je, naravno, o tezi da je Broz došao u Moskvu s idejom da se usigne na sam vrh, a kako mu “nije uspjelo uspostaviti kontakte s Kominternom”, odlučio se za NKVD, zaposlivši se u Balkanskoj sekciji KI. Autor veoma kratko opisuje kako je vođa nacionalnih partija imenovala KI uz pomoć svog Kadrovskeg odjela. Brozu nije uspješno povezati se s njima jer ga njegovi “voditelji nisu cijenili”. Na istoj stranici Eiletz kaže da s “Kominternom je Tito imao tada vezu preko Kopiniča”, iako je dosad tvrdio da tamo nije uspio uspostaviti kontakte. Na str. 94. već smo u 1939. godini kada “NKVD imenuje Broza za generalnog sekretara”. Vođa Kadrovskeg odjela, Belov, na jednoj je večeri rekao da je to “stvar NKVD-a”, a Dimitrov je, pak, izjavio da je odlučeno bez njega. Stranicu ranije, autor nam je naveo Dimitrovljevu izjavu da on ne odlučuje o vođama nacionalnih partija. I ove tvrdnje (93. i 94. str.) autor donosi citirajući RGASPI-jeve dokumente iz Simičevih radova, a ne svoje, koje je osobno “pronašao”. Zatim se Eiletz opet upušta u kratko razmatranje odnosa NKVD-a i Kominterne: NKVD je, kaže, “najmoćnija instanca”, “prisutan je i u Kominterni”, ali ipak “sam međutim nije donosio odluke, no u Brozovu su slučaju napravili iznimku”!

Zbrka u kronologiji prisutna je i pri razmatranju “idolatrije” oko Broza, teme koju autor iznenada otvara. (95.) Eiletz kaže da je u Jugoslaviji “Tito kovan u zvijezde”, a što je, prema njegovu mišljenju, “počelo samo godinu dana nakon njegova imenovanja za generalnog sekretara CKKPJ 1940. godine”. Teško je znati koji datum autor smatra relevantnim (1939. ili 1940.), a još je nejasnije kako može tvrditi da je netko osim malog broja članova KPJ i jugoslavenske policije uopće za njega tada znao? Omiljeno, pak, ponavljanje pasusa (kao da je autor lijepio više svojih radova o istome?) nalazimo opet na 99. stranici: mjesec dana nakon dolaska u Moskvu Broz je “stupio u službu GPU/NKVD” i opet bez navođenja izvora za tu autoru tvrdnju. Teško se oteti dojmu da stalno ponavljanje formulacije i tvrdnje: “Josip Broz je pisao karakteristike samo za GPU/NKVD. Ta se teza u ovoj knjizi ‘kao crvena nit’ provlači iz poglavlja u poglavlje i predstavlja opipljivi dokaz da je Broz bio denuncijant.”, čini njegov glavni argumentacijski instrumentarij. Udubi li se čitatelj u tu rečenicu, veoma brzo će ga podsjetiti na jednu drugu, slične logike: zar sama činjenica što se osuđenik nalazi pred sudom ne govori već o njegovoj krivnji, pitao se poznati sovjetski tužitelj iz razdoblja čistki.

Zatim Eiletz govori kako je i sam Broz skoro došao u žrvanj čistki: naime, 1938. - 1939. postao je “sumnjiv” IKKI-ju gdje su tražili “njegovu smrtnu kaznu”. Razlog tomu Eiletz dosta nejasno vezuje uz “tračeve” koje je o Brozu konkurentska strana širila iz Pariza (107. - 108.) te navodi da su ga spasile “bliske veze” s Moskvinom, tj. NKVD-om. Nekoliko stranica prije napisao je izričito da Broz do njega nikako nije mogao jer se Moskvin “nije posebno zanimao za Tita”. (79.) Za varijaciju već navedene tvrdnje da je NKVD zapisao u njegovu dosjeu da Valter “zaslužuje naše povjerenje” autor opet ne donosi presliku dokumenta, iako bi to zaista bio važan dokaz njegova denuncijantskog rada. I naslov poglavlja “Izvršni komitet Kominterne u međuvremenu je raspravljao o Brozovu slučaju. Bugari Kolarev, Blagoeva i Damjanov zahtijevali su smrtnu kaznu za Broza” indikativan je za Eiletzov način izlaganja i argumentacije: ovdje bismo oče-

kivali, ako ne opsežan, a ono barem sažet opis, kronološki i tematski, što se dogodilo na sjednici 7. siječnja 1939. kada je komisija IKKI-ja raspravljala o Brozovoj krivnji i zatražila smrtnu kaznu! Međutim, o ovome se govori samo u naslovu, dok poglavlje raspravlja o životu P. Miletića u Moskvi te o njegovu uhićenju, zatim autor donosi mišljenje Danila Slivnika "o Vorancu i Titu", a razmatra i pismo Broza Dimitrovu.

U 13. poglavlju, pod ekstravagantnim naslovom: "Zašto je dio slovenskog naroda podivljao?" autor najavljuje analizu problema koji je, kaže, dosad neistražen u historiografiji. Cilj mu je objasniti kako je bilo moguće "da je u tijeku samo jedne godine dio naroda postao zločinački". Jer, "mi Slovenci bili smo normalan i miroljubiv narod i svaki zločin je policija progonila i sud osuđivao". No, "samo jednu godinu kasnije, od 1942.", "taj mali narod je zahvatio vikor zločina koji od 1945. policija više nije progonila, štoviše postao je službeno legalan". (125.) Komunističku ideju u Sloveniju su iz Moskve donijeli slovenski komunisti, a njegovu širenju je pomoglo i to što je ubrzo osnovana OZNA. Nejasno je, kaže zatim autor, kako su se ti isti ljudi nakon sloma komunizma svi uključili u demokratski sustav kao potpuno "normalni" i civilizirani ljudi". Fenomen "ludila" Eiletz je pokušao objasniti, po njemu, jedinom mogućom teorijom, onom o psihologiji mase, a koju su razvili Freud, Le Bon i Canneti. Zatim slijedi najava objašnjenja kako "mnoštvo postaje masa", tj. uz pomoć zajedništva i osjećajnih veza. (126.) Nakon elaboracije osnovnih teoretskih postavki očekujemo primjenu modela na konkretan slučaj, ponašanje slovenskog naroda. Međutim, osim nekoliko rečenica o obilježjima govorničkih vještina A. Hitlera i B. Mussolinija (znali su "odlučno voditi mnoštvo") o Slovencima saznajemo samo to da kod njih nije bilo "historijskih pretpostavki koje bi vodile narod u krvoločnost". Zatim autor citira "mladog Marxa" tj. njegove radove iz 1844., između ostalog i tezu da "svijest proletarijata mora biti zaražena izvana" pa zaključuje da "bez vanjskog utjecaja u Sloveniji ne bi bilo komunističkih partizana", čiji su vođe narod "inficirali /.../ parolama, iluzijama i doktrinom". (127.) Tu završava najavljena analiza, a ono što slijedi do 130. stranice zapravo su bilješke slične onima koje pišu studenti pri čitanju udžbenika, u ovom slučaju Le Bona. Od najavljene analize – ni riječi. Pasaži Le Bonovih misli zaključuju se ovim Eiletzovim riječima: "Slovenski komunistički voditelji su već 1942. godine planski s ubojstvima provocirali oporbu, da se ona organizira i naoruža uz pomoć okupatora. Tako su stvorili sliku protivnika kao kolaboracionista. Potom im više nije bilo teško navesti partizane protiv negativne slike kolaboratora." (130.)

U drugom dijelu knjige ekstenzivno su preneseni odlomci iz triju memoarskih djela slovenskih autora koji su opisali svoje stradanje na Golom otoku. Pri tome, autor nije pokazao niti najmanje sposobnosti ili voljeda poveže ovaj dio knjige s prethodnim, a u prezentaciji spomenutih djela nepregledno je kombinirao vlastito parafraziranje i izvorne navode. Knjige ovih triju autora po svojim literarnim kvalitetama ili sadržajnim karakteristikama nisu ni blizu nekim drugim radovima o istoj problematici (npr. Torkar, Hofman) pa nije jasno zašto je autor baš njih odabrao.

U Zaključnom slovu Eiletz, uz već uobičajena ekstenzivna ponavljanja teza, formulacija i odlomaka, sumira ipak svoje misli oko nekoliko točaka: 1. Da Gorkić nije volio Broza i da nije želio njegov boravak u Moskvi, ali mu je ipak dao veoma pozitivnu karakteristiku; 2. Također, podsjeća da je Brozova želja da tamo ode bila davno brižljivo isplanirana, formalni razlozi koje je dao, po autoru, bili su "izmišljotina" jer je njegova skrivena namjera bila "dokopati se GPU/NKVD" (171.); 3. Tamo je odmah prionuo pisanju karakteristika za svoje drugove. Sve njegove ocjene imaju oznaku

“strogo povjerljivo” pa se nadao, kaže Eiletz, da će to ostati zauvijek tajna. Namjera mu je bila uništiti sve partijske kadrove u Moskvi, umanjiti ulogu onih u Parizu jer ga nitko od njih nije poštovao. Broz je, po Eiletzu, “bio najveći denuncijant u istočnoj Europi”. I drugi su denuncirali, ali oni nisu, kako kaže autor, “pospremili” toliko svojih drugova. (176.)

“Kazalo imena” nije standardno kazalo, nego je zapravo riječ o biografskim natuknicama. Načinjene su za 166 osoba, od poznatog Gustava Le Bona do nepoznatog Hajrudina Mehe, od toga je 20 pseudonima ostalo neobjašnjeno. Često se kao biografski podatak unosi i navod iz dokumenta, npr. “Trilnik - provokator KPJ”. Nera-zjašnjena su ostala ‘konspirativna’ imena mnogih istaknutih članova KPJ iz tog doba. Čak i površnim istraživačima šire problematike ona su poznata ili barem znaju da ih mogu lako naći u nekoliko knjiga, npr. *Majer* (Samuel), *Vojnilović* (Boris), *Milenković* (Ivo), *Trilnik* (Ljudevit). I tako dalje. O autorovu stručnom profilu veoma dobro svjedoči upotreba imena, i u tekstu, i u “Kazalu”, “Balikaš - provokator KPJ”. Pogrešku načinjenu pri prijepisu u nekom moskovskom uredu, gdje je od (Ive) Baljkasa nastao “Balikaš” (kako stoji i u presliku dokumenta) autor upotrebljava očito ne znajući da je riječ o pogrešci. Također, neumjesno je korišten nekritički pojam “provokator KPJ” jer je poznato da je to riječ iz arsenala partijske frazeologije u frakcijskim borbama. Još je čudnije da se autor nije potrudio utvrditi ni tko je famozni “Jakubović”, general NKVD-a, drugi ili treći glavni lik ove knjige ili, manje bitno, “Guljajev, činovnik Kominterne” ili “Angaratis” iako nas bilješka o piscu na kraju knjige, kao i navodi iz građe u bilješkama, uvjeravaju da je autor izniman poznavatelj baš te građe. Ako igdje, ta je imena zasigurno lako naći čitajući dokumente upravo tog arhiva.

Dio primjedbi oko “Kazala imena” sigurno idu autoru – koji se doduše pokazao kao slab poznavatelj literature s ovdašnjih prostora, kao i svjetske – ali odnose se i na urednika/ izdavača knjige. On se mogao potruditi da u nekoliko lako dostupnih knjiga pronade podatke o osobama, ako je to već “zaboravio” autor. Rijetko se nailazi na knjige koje su tako brzopletu puštene u tisak (kako drukčije objasniti niz pogrešaka, previda i površnosti?) ili čiji, pak, izdavači tako malo drže do svoga ugleda. Treba spomenuti veće propuste: knjiga je prije tiskanja trebala biti podvrgnuta domaćoj stručnoj recenziji u kojoj bi se ispravile faktografske pogreške, dala kritička ocjena o nekim kontroverznim pitanjima o kojima autor očito ne može sam meritorno suditi (ili ne želi, ali ozbiljan izdavač ima pravo dodati napomenu i ispravku), nego navodi niz kontradiktornih teza i ocjena (frakcije u KPJ, način djelovanja KPJ 1919. - 1940., rad i forme rukovodstva, datumi imenovanja na funkcije). Također, u njoj bi se za domaće čitatelje (a informacija ne bi štetila ni autoru) dale osnovne natuknice o dosadašnjim istraživanjima i osobito o dosad poznatim i objavljenim dokumentima u Jugoslaviji prije 1990., a ne “nepoznatim” i nama “tajnovitima”, kako tvrdi autor.

Ali, kada je riječ o literaturi koja se bavi poviješću komunizma u širem smislu, prisutna je i metoda koja polazi od načela “prije mene nitko” te je seriozan pristup u istraživanju i u izdavaštvu koje trči za što bržim profitom – iluzija. Stoga se očekivao “minimalan” napor, tj. da urednik barem pažljivo pročita knjigu i, za početak, redigira je odnosno isključi nepotrebna i zamorna ponavljanja skoro istovjetnih odjeljaka, iz poglavlja u poglavlje. Također je trebao uspostaviti unutarnju kronologijsku koherentnost, ne ulazeći u autorovu temeljnu zamisao. Iako je autor na početku i naglasio da se “crvena nit” o Brozovu špijuniranju provlači stalno u knjizi, to nije ni približno onome kada u svakom odjeljku čitamo doslovne opširne sklopove rečenica iz prethodnog po-

glavlja ili odjeljka. Pažljivo čitanje otkrilo bi i očite tiskarske (?) pogreške, npr. na str. 101. jasno je da nije riječ o 1947., nego o 1937. Slično se dogodilo i s već spomenutim godinama (!) Šeremetove smrti. I prevoditelj je površno obavio svoj posao: samo onaj čitatelj koji poznaje temu i slovenski jezik može se sjetiti da je više puta korištena kratica "SZ" zapravo "Sovjetska Zveza". Kako je ova knjiga tiskana na hrvatskom jeziku, logično je da je i ona trebala biti prevedena na taj jezik. Slična primjedba, uz onu o nedostatku lekture, vrijedi i za podnaslov o karakteristikici koju je Broz 21. srpnja 1936. dao "Internacionalni Kontrolni komisiji"! (39.)

Ostaje enigma što znače oznake arapskim brojkama u nekim rečenicama: npr. na str. 27., u tekstu se nakon oznaka za bilj. 2, 3, 4, javljaju brojke 2, 3, 4, isti slučaj na str. 16. i 17., str 101., 103. itd. Isprva čitatelj može pomisliti da je to uputa za broj dokumenta u Prilozima. Međutim, nakon pažljivog čitanja i proučavanja određenog dokumenta jasno je, da on i brojčana oznaka nisu ni u kakvoj vezi, osobito ne dopunskoj. Na kraju se nameće zaključak da su ostale na radnom materijalu autorove oznake ili nekakva urednička intervencija koja nije uklonjena, što u svakom slučaju govori o neozbiljnom odnosu prema tekstu koji se predaje čitatelju. Da sumiram: izdavač očito nema iskustva s povijesnom literaturom, ali ga to ne opravdava da bar tehničke poslove ne obavi na minimalnoj profesionalnoj razini. To da se nije "sjetio" zatražiti od autora da objavi baš one dokumente koji bi nedvojbeno posvjedočili temeljnu tezu da je "radno mjesto Josipa Broza Tita bilo u Lubjanki", malo je neobično, ali je oprostivo jer je svaki autor sam odgovoran za svoje teze i argumentaciju, međutim, za opremu i redakturu knjige odgovoran je izdavač.

Način na koji je prezentiran tekst nije pridonio kvaliteti knjige: tekst je razlomljen u niz poglavlja i u još veći broj potpoglavlja, na pojedinoj stranici ima i tri naslova izdvojene 'cjeline' od kojih poneka ima samo tri rečenice. (Navođenje svih takvih podnaslova u knjizi zauzelo bi trećinu ovog prikaza.) Naslovi i podnaslovi su često opširni, a zajedničko im je da podsjećaju na naslove iz žutog tiska. Naime, umjesto da informiraju o sadržaju, oni zapravo dezinformiraju čitatelja jer u sklopu navedene cjeline govore o nečemu drugome. Namjera je autora ili izdavača očito bila da tekst uresi bombastičnim riječima i time sugerira "spektakularnost" otkrića, a što se provlači kao "crvena nit" knjige.

Autor kao izvore navodi građu Ruskoga državnog arhiva za društvenu i političku povijest (RGASPI), a od "tiskanih izvora" spominje knjige P. Simića, J. Jezeršeka, D. Žilevskog i A. Miklavčića. Od literature se najviše koristi radom V. Dedijera *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, II, *Enigmom Kopinič* V. Cenčića i autobiografskim knjigama M. Đilasa. Često se autor koristi i radom ruskog historičara N. Viktoroviča Bondareva o J. Brozu. Od stručnih radova s područja prijašnje Jugoslavije tek povremeno, i to jednom, citira se J. Pirjavec i dva puta U. Vujošević. Historiografija na području prijašnje države ostavila je veći broj kvalitetnih radova o ovome razdoblju. Naravno, ima i mnogo radova koji su apologetski i/li bez solidne istraživačke osnove, ali ipak se u nizu knjiga mogu naći relevantni podaci o događajima i ljudima koji bi autoru pomogli da korektno rekonstruira vrijeme i procese. Ali, ništa od toga nije korišteno, uz dvije za situiranje i argumentaciju nebitne iznimke, nego su citirani radovi koji nemaju skoro nikakvu analitičku vrijednost i koji su davno doživjeli stručnu kritiku zbog svoje neutemeljenosti.

Autor je objavio izvode iz Brozovih karakteristika za I. Gržetića, J. Mališića, S. Markovića, I. Marića, šest njegovih ocjena o drugim članovima vodstva KPJ i o frakcij-

skim borbama, dio njegova izvještaja od 3. i 23. rujna 1938., njegovo pismo s pečatom "Sekretarijat Moskvini" (15. rujna 1938.), Brozovu autobiografiju, dokument Kadrovskog odjela KI-ja o Brozovoj krivnji za uhićenje španjolskih dobrovoljaca, biografiju V. Čopića i bilješku o njegovu sinu, Marićev izvještaj, Manuilksijevo pismo Dimitrovu, Valterovo pismo Dimitrovu, odluku o dodjeli privremenog mandata 1938. koju je potpisao V. Kolarov (član sekretarijata IKKI-ja, op. K. S.), zapisnik sa sastanka Dimitrova i Valtera te četiri dokumenta Vrhovnog suda SSSR iz 1958. i 1963. o rehabilitaciji članova vodstva KPJ stradalih u čistkama. U nekoliko izvoda dokumenata nije vidljivo tko ih je pisao (dokumenti 4, 12, 16, 25), a šest ih nije datirano ni izvorno ni po autoru.

U prikazu ove knjige ne dovodim, naravno, u pitanje autorovu tezu: pravo je svakog istraživača da postavlja pitanja i teze, ospori ranija istraživanja, osobito na temelju nove građe. Ali, ono što se očekuje jest da se teze dokažu. U ovom slučaju naslov knjige obećavao je zaista značajan istraživački i spoznajni iskorak jer je autor najavio zanimljivu i ovdašnjim historičarima nepoznatu građu. Posljednjih dvadesetak godina potpuno su prestala naša istraživačka putovanja u moskovske arhive. Uvid u građu nacionalnih sekcija Kominterne te osobito u personalne dosjee sigurno bi donio nove informacije i vjerojatno tražio revalorizaciju ranijih istraživanja. Dosjei su očito još uvijek tek selektivno dostupni (selektivno, u najraznovrsnijem smislu značenja) i iako je jednakost pristupa građi za sve istraživače pretpostavka njihova javnog rada i svake korektno kritičke rasprave o rezultatima istraživanja, činjenica da je ipak netko dobio potpuno novu građu bila je intrigirajuća. Ono što je bilo osobito obećavajuće bila je najava golemog broja dokumenata koji, naravno, nisu mogli svi biti objavljeni, ali očekivalo se da se oni na kojima se teza temelji – i prilože u presliku. Njih u ovoj knjizi nema, a dokumenti koje je autor "našao" i o kojima je rečeno da su "spektakularni" zapravo su djelomično objavljeni u Jugoslaviji prije 1990., u *Sabranim djelima* J. Broza Tita. Oni u kojima bi se govorilo o Brozovu predanom radu za GPU/NKVD nisu, naravno, bili objavljeni u prijašnjoj državi, ali nema ih ni u ovoj knjizi. Zanimljivo je da se autor u svojoj argumentaciji u korištenju dokumenata RGASPI-ja zapravo više oslanja na dokumente u Simićevoj knjizi, nego na najavljene, "svoje" dokumente, ukupno njih 389 iz moskovskog arhiva. Simićeve knjige su, da podsjetim, objavljene 1990. i 2005., a autor je na početku knjige kategorično ustvrdio da "njegovi" dokumenti nisu dosad ni "objavljeni ni poznati"!

Svoju tezu autor je mogao pokušati uspješnije razvijati povijesno kontekstualizirajući problem i koristeći se literaturom i građom koja bi mu razjasnila temeljne relacije Kominternu/komunističke partije članice KI-ja kao i približila njihov ustroj i događaje vezane uz njih. Naime, poznate su povijesne činjenice i procesi iz tog doba u Moskvi, SSSR-u i Kominterni, pa nije nikakva novost, jer o tome postoje radovi, da su – potaknutim raznim razlozima, a ne samo prirodom sustava i komunističkih partija – ljudi ocrnjivani i nestajali u čistkama zbog raznih razloga. U tom smislu ne može se isključiti ni djelovanje J. Broza kao i drugih članova KPJ koji su tamo boravili. Da su karakteristike pisane samo s jednim ciljem, autor to ipak nije uspio dokazati. Iako bi – po knjizi koju je već objavio – trebao biti poznavatelj funkcioniranja Kominterne, autor to nije u ovoj knjizi iskazao. S unaprijed definiranom tezom i zaključkom on događaje, institucije i procese tumači kako mu kada odgovara pa u jednom trenutku Kadrovski odjel drži političkim i navodi da on "spada u kompetenciju Kominterne i NKVD", drugi put "NKVD"-ovskim, treći put nam KI i NKVD predstavlja kao "dvije

samostalne organizacije”, samo što je NKVD “iznad”. Također, slabo zna i o prirodi dokumenata kojima su partijske organizacije tada baratale: svi su oni, logično je, bili “strogo povjerljivi” jer je riječ o ilegalnim partijama, a kad je riječ o personalnim dosjeima normalno je, u tom kontekstu, da su smatrani povjerljivim spisima. Također, to je razumljivo ima li se na umu priroda sovjetskog sustava. Naravno da danas u javnim arhivima takve kategorizacije nemaju tu konotaciju – barem ne za arhiviste i poznavatelje istraživačkog rada. Druga je stvar kako neke od tih dokumenata procjenjuju oni koji donose zakone o njihovu korištenju pa spisi zadržavaju svoju povjerljivost ne zbog mrtvih, nego živih, i to često baš onih na takvim mjestima, mjestima političkih odluka, a ne trećih, nedužnih osoba.

Autor je očito, zbog nekih osobnih razloga, “opsjednut” J. Brozom. Žučljivost i cinizam kao osnovne značajke njegova stila (uz već spomenutu sklonost da se ponavlja) oduzimaju knjizi i ono malo vrijednosti – koju treba vezati uz trud da se pozove na navode iz literature i građe (mnogo je, pak, izjava citiranih osoba, ostalo bez izvora, npr., I. Krajačić). Negativne emocije odvele su ga i u mnogobrojne banalne kontradikcije koje sam ne vidim, npr. kada stalno navodi da je on bio “nitko i ništa”, “anoniman” i sl., a zatim navodi da je bio član CKKPJ, ali bez “mandata KI-ja” ili da ga u Moskvi nitko od emigranata iz Jugoslavije nije poznao, a da je on svakoga osobno znao i sl. Takva je i jetka primjedba da ga je Staljin “tako oduševio” (29.) – što je bespredmetno jer su u to doba svi članovi KP, većinom ilegalci u svojim zemljama, a koji su mogli pobjeći u Sovjetski Savez, i o njemu i o zemlji prve socijalističke revolucije imali vjerojatno pozitivno mišljenje, barem prvo vrijeme. Neobično je da o Brozu stalno ponavlja da je 1935. bio “nitko” i “ništa”, a da se ne zapita zašto je ranije bio na robiji, kakav je njegov rad u zagrebačkoj organizaciji i zašto ga je Gorkić cijenio? Svoju osobnu uključenost u istraživačku temu autor pokazuje i “moralizatorskom” primjedbom Brozu što se nije suprotstavio likvidacijama, što proturječi njegovoj osnovnoj tezi – da je on u Moskvi i došao s jednim ciljem, da se “riješi” svih konkurenata. Autor sam sebi proturječi i kada navodi da Broz kasnije nikad nije javno govorio o boravku u Moskvi jer nekoliko poglavlja dalje komentira njegovu izjavu o tome pa čak i jedno poglavlje, 12., naslovljava vezano uz Brozove izjave 1959. Njegovo čuđenje zašto Broz odlazi u Moskvi nakon robije i odricanje njegova prava na to jer “nema mandat”, odnosno “nije pozvan”, kontradiktorno je objašnjenju koje daje za Miletića kada on nakon zatvora putuje u Sovjetski Savez: sada je to normalno “obzirom da je jugoslavenska policija posebno motrila one koji su dugo bili u zatvoru”. (85.) Ili, govoreći o jugoslavenskim emigrantima, navodi u uvodu da su oni, jer žive u Sovjetskom Savezu, članovi SKP/b. Stoga je nejasno zašto kasnije njih uvodi u priču o frakcijskim borbama koje su navodno prenijeli sa sobom tamo i nastavili u njima sudjelovati, ne shvaćajući opasnost koja im je zbog toga prijetila od Staljina. Neusklađenih svojih misli nije uočio niti kada često govori o Brozovoj krivnji za likvidacije da bi zatim naveo da u njegovim izvještajima “teških optužbi, ... nije bilo”.

Na kraju, kad je riječ o knjizi, jasno je da smo kao čitatelji prevareni: autor nam je najavio mnogobrojne nove dokumente kojima će nepobitno dokazati da je J. Broz bio NKVD-ovski špijun, ali dokumente o tome nismo vidjeli. Umjesto toga dobili smo stilski zamorno, argumentacijski plošno i zbrkano štivo, umotano u bombastične naslove iz repertoara lošeg, agresivnog masovnog marketinga.

KATARINA SPEHNJAK